

Notes sobre l'edició de manuscrits literaris del segle XIX¹

Pere Farrés Arderiu
(Universitat de Barcelona)

A. L'autor i els manuscrits

En aquesta aportació parteixo de quatre aspectes:

- a) l'experiència d'haver publicat diversos manuscrits de Jacint Verdaguer, especialment els que conformen el «Cicle de *L'Atlàntida*» a *Totes les Obres. II. Poemes llargs. Teatre* (Proa, 2003): *Colom 1867, L'Atlàntida. Primera versió (1868), Christophorus, Colom 1892*;
- b) el fet d'estar treballant en la transcripció dels dos manuscrits complets de *L'Atlàntida* posteriors a 1868 i anteriors a 1877;
- c) la tasca d'editar *Cor de Roure* (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006), drama històric de Ramon Picó i Campamar, estrenat el 1869, a partir dels sis manuscrits conservats, dos d'ells autògrafs de l'autor; els altres són d'altra mà, alguns utilitzats pel director o qui sap si, fins i tot, actors, de les diverses representacions que es feren del drama;
- d) la transcripció d'un llarg text de Ramon Picó i Campamar, de 1874, en què narra una excursió per la costa nord de Mallorca.

1. La mort prematura del Dr. Pere Farrés († novembre de 2008) no li va permetre de revisar i redactar per a la publicació el text que ara editem. De fet, és el guió que va seguir en l'exposició i que va anar completant i matisant, com a bon comunicador que era, davant del públic assistent a la Jornada. El publiquem atès l'interès que presenta, amb el permís de la seva vídua, Pepi Andreu, i també com a homenatge. Hem retocat al mínim el text i només en allò que en facilita la lectura i/o s'havia d'adequar als criteris de l'*Anuari. La Redacció*.

I d'una actitud prèvia: la que cal tenir el màxim respecte a l'autor i al manuscrit.

Sorgeix ja la primera qüestió: *Quan és editable un manuscrit que l'autor no va donar a conèixer?* No entro ara a valorar la qüestió dels epistolaris i dels papers privats, que plantegen tota una casuística concreta.

Em refereixo a manuscrits de textos, per entendre'ns, *de creació*. En aquest cas, cal tenir en compte:

1. *El paper de l'autor en el context de l'època*. Servitud (peatge) derivada del reconeixement i de la importància que hem atribuït a l'autor.
2. *El paper del manuscrit en el context de l'obra de l'autor*. El seu valor, no tant documental com de producció literària: estadis previs, text no editat però difós (teatre, per exemple).

També, que poden ser *textos acabats* o bé *en un estat primari o més avançat, però no definitiu*.

Igualment, poden ser *textos incomplets*, però prou elaborats com per a reconèixer-hi valor literari. I n'hi poden haver diversos, ja siguin repetits (fragmentàriament o complementària), ja pertanyin a diverses parts del text acabat. En aquest cas, els diversos manuscrits poden representar diversos estadis de redacció, amb diferències formals, estilístiques, lèxiques o poètiques entre ells.

I, encara, poden ser simples *esborranys*.

Un cop presa la decisió d'editar un manuscrit, s'ha de partir del *respecte més absolut a la presumpta voluntat literària de l'autor i a l'exactitud del text*. I cal advertir minuciosament el lector sobre els criteris que s'han seguit en l'edició que, partint d'aquest respecte, han obligat a prendre decisions concretes.

Sempre sabent —i manifestant clarament— que el que editem rarament coincideix amb el que l'autor hauria publicat si hagués donat el text per definitiu. I *no podem atribuir-nos accions sobre el text, no explicitades documentalment*, amb l'argument que és el que creiem que hauria fet l'autor.

Sempre, *normativització ortogràfica*. Però res més: cal conservar totes les característiques lèxiques (entre elles, les dialectals), mor-

fol·lògiques, sintàctiques, d'expressió pròpies de l'autor o d'aquell manuscrit concret. Òbviament, s'esmenen els errors evidents d'escriptura.

Quan es plantegen *divergències d'escriptura en un mateix manuscrit*, hi ha dues possibilitats:

1. Donar sempre la més usada.
2. Quan no és possible, mantenir la divergència, i especificar-ho en els criteris (al capdavant és una marca de l'escriptura de l'autor en aquell moment). No recórrer a solucions que l'autor adoptarà posteriorment: el caràcter del manuscrit, a diferència d'un text imprès sota el control de l'autor, revela les condicions, de tot tipus, del moment en què fou escrit.

Quins manuscrits literaris cal editar? És útil l'edició de tot tipus de manuscrits? Tinguem present que estem parlant de manuscrits que posteriorment no foren editats per l'autor.

- No cal editar els simples esborranys. Si ho són de manuscrits més acabats, cal tractar-los com ho fariem en una edició de text imprès, com a variants anteriors. Són textos d'evident interès per al coneixement de l'obra d'un autor, de la seva evolució formal o temàtica, etc.

Els casos de *Colom* i de les versions prèvies de *L'Atlàntida* permeten conèixer i estudiar la gènesi i el procés de redacció d'una gran obra (vegeu un exemple a l'annex).

- Ben diferent és el cas de *Cor de Roure*: text difós per diverses representacions, tant a Catalunya (especialment a Barcelona; Reus?) com a Mallorca, però rebutjat per l'autor a partir d'un determinat moment (i presumptament per això mai publicat). En canvi, amb un paper, dins la història del drama romàntic i específicament històric, reconegut i objecte d'atenció per la crítica més solvent, ja des de la seva època (Yxart i Sardà).

Sobre la utilitat d'editar manuscrits, una particularitat: poden aportar novetats d'algun tipus, per exemple lèxiques. Seria el cas de «bicegut» de Jacint Verdaguer. A «Santa Maria del Socors» (del

llibre *Barcelona*), entre les accions de caritat que fa la santa, hi ha la de ser

del cego, lo biseguet
que el peix, lo guia i lo porta

[Nota de l'editor Francesc Codina de J. Verdaguer, *Barcelona. Textos per a un llibre* (Vic: Eumo Editorial / Societat Verdaguer, 2006): «grafiat *bisseguet* al manuscrit de Verdaguer. Substantiu que no s'ha localitzat en cap recull lexicogràfic» = *pigall*]

El mateix mot apareix en el manuscrit del *Colom* de 1892, aquí amb *v* (Introducció, v. 39; el mot és en llapis i permet una altra lectura: *viaguet*):

com guia el *viceguet* al pobre cego

amb una probable repetició del mot al v. 47 del cant 2 (ocuparia l'espai en blanc que hi deixa Verdaguer):

Com cego al [*viceguet*] que l'acompanya

B. L'edició

Primer pas: fixació del text. Ens podem trobar amb diverses situacions:

- a) el text procedeix de diversos manuscrits
- b) hi ha un sol manuscrit, però amb variants i provatures
- c) altres casuístiques (procedents de l'edició de *Cor de roure*): manuscrits d'altra mà, que no és la de l'autor
- d) manuscrit acabat i en net (o gairebé en net)

El darrer cas no té problema: es transcriu amb tota fidelitat; en cas d'alguna variant, la podem considerar com en el text imprès: donar les variants negatives.

a) *El text procedeix de diversos manuscrits*

Cal confegir-lo, evidentment, sabent que donarem un text que, amb tota seguretat, no és el que hauria donat l'autor si l'hagués acabat de treballar.

S'ha d'indicar clarament, a la introducció i en nota a l'interior del text, els canvis de manuscrit que es produeixen. I advertir, a més, de les evidències de diversos estats de redacció que s'observen dins el conjunt.

En casos de fragments repetits en els manuscrits, cal editar el que té més aparença de ser més treballat, més acabat.

Algunes decisions són responsabilitat de l'editor, però no poden afectar el text. El cas de l'estructura de *Cor de Roure*, per exemple. I em centro ara en aquesta obra.

1. Atesa l'evolució que es desprèn de l'estudi dels manuscrits, ens atenem a *l'estructura del drama en quatre actes, malgrat que la divisió del primitiu primer acte en dos provoqui un evident desequilibri*, pel que fa a la llargada, entre els dos primers actes i els dos darrers (591, 378, 1070 i 995 versos respectivament). Cal dir que la major part de versos ratllats ja a A1, que no passen als manuscrits posteriors (uns 175), són justament dels dos darrers actes.
2. El text que reproduïm procedeix de la confrontació dels sis manuscrits. De fet, les variants textuals entre ells són poques i gairebé sempre poc significatives. Allò que hem hagut de resoldre bàsicament afecta *els fragments que vénen marcats en els diversos manuscrits, no coincidents entre ells, alguns dels quals porten —i encara només en algun cas— una indicació del tipus «No» al costat*. Hem optat per *reproduir tot el text*, fins i tot aquells fragments en què probablement la marca és deguda al mateix autor, ja que és versemblant que podia deure's a una indicació pensada per a una determinada representació.

És sabut que els textos d'obres dramàtiques de l'època de *Cor de Roure* sovint eren sotmesos pels mateixos autors a retocs amb la finalitat d'adaptar-los a les característiques de representacions concretes (públic, actors...).

[Fixem-nos en aquesta «Nota» de Frederic Soler al final de *O rei o res!*: «Per lo bon efecte de la representació, es molt convenient que lo director escursi, lo menos de una plana, la escena VII del primer acte; en aquest cas, podrà triar per suprimir lo que menos efecte conega que pugua produhir, atesas las facultats de l'actriz. [...] Lo actor encarregat de Manfredo deu ser un primer galan jove; en cas de no tenir prou confiansa en lo actor, se pot acabar lo primer acte en lo vers “ja han desfullat la rosa de ma esperança” y lo tercer en lo vers “y ab llágrimas de sanch” deixant aixis fora tot lo incident del patge.»]

Pel seu interès intrínsec, i per tractar-se d'un text perfectament acabat, donem com a annex a l'edició del drama el «pròleg» dramatitzat que es conserva a l'Arxiu del Consell de Mallorca.

b) Hi ha un sol manuscrit, però amb variants i provatures

El millor que es pot fer en aquest cas és donar el text primitiu, si és possible d'identificar-lo, acompanyat del que considerem variants, o simples provatures, posteriors (al revés, doncs, del que fem en l'edició d'obra impresa).

Podem parlar de *variants irresoltes*: aquelles que apareixen en els manuscrits com a possibles alternatives al text inicial, sovint escrites a la part superior o al costat dels mots o del vers afectats, però sense ratllar-los ni anul·lar-los amb cap marca.

*c) Altres casuístiques (procedents de l'edició de Cor de roure):
manuscrits d'altra mà, que no és la de l'autor*

Cal anar amb molt de compte i sempre, si és possible, confrontar amb el o els de l'autor. Els manuscrits de *Cor de roure*, BC2 —Biblioteca de Catalunya— i AB —Ateneu Barcelonès—, presenten una particularitat: el personatge «Hug», transcrit en els altres manuscrits «Huch», en aquests és transcrit «Lluch». És molt probable que el canvi de nom sigui degut a un error del copista, que interpreta incorrectament la grafia de la «H» inicial d'«Huch».

Una particularitat dels manuscrits de teatre: pel que fa a les *acotacions*, sovint no són del tot coincidents entre els diversos testimonis; les diferències, però, no van més enllà de simples ampliacions o

reduccions del text (a voltes d'una paraula o poc més: *surt per la porta de la dreta* / *surt per la dreta*, per exemple) i mai no aporten elements d'interès afegit; per aquest motiu hem optat per transcriure en cada cas el text que dona unes indicacions més clares, i no fem constar les diferències que s'hi observen com a variants.

Pel que fa a aspectes lingüístics, com és habitual en l'edició moderna de textos literaris del segle XIX, donem el text normativitzat ortogràficament, sense, però, modificar els trets fonètics, prosòdics, morfològics o sintàctics originals ni, com és obvi, els que podrien afectar la mètrica. Aquest criteri és aplicat tant al text en vers com a la prosa de les acotacions.

El lector trobarà a peu de pàgina notes referides al text, referències als fragments del drama rebutjats o simplement marcats en algun manuscrit i les variants que presenten els diversos manuscrits, llevat d'IT —Institut del Teatre de Barcelona—, al qual, ateses les seves característiques, només s'hi recorre excepcionalment. Quant a les variants, per no carregar innecessàriament els peus de pàgina, no advertim d'aquelles que són errates de redacció o còpia, ni de les generades per la diversitat, en un mateix manuscrit o derivada de la col·locació de tots ells, en l'ús de pronoms febles, articles, possessius, formes verbals, adverbials i lèxiques, o de les simplement ortogràfiques. Sí que aportem aquelles *variants que, tot i que aparentment poden semblar innecessàries, contenen algun matís que en permet una lectura diferenciada*. Vegeu per exemple:

I 255: que esperam sebre si és viu

255 esperam] esperan (*per esperen?*) BC, BC2, AB

I 442: Amb qui penses, Guillemona?

442, 443: qui] que BC, BC2, AB

I 479: dins lo bosc estam tot sols

479 estam] estan (*per estant?*) AB, BC2

II 156: leyéndote con afán

156 leyéndote] leyéndole AB, BC2

II 301: Calla, consciència! No vendran!
 301 vendran] vindran A2, venrà (*correcció d'un anterior ven-*
dran) IT

III 872: que, quan promet una dama
 872 quan] quand BC, quant AB, BC2

IV 549: enrevolten lo castell
 549 lo] del AB, BC2

IV 905: No s'estimàs la donzella!
 905 s'estimàs] l'estimàs A2, BC, BC2

Annex: Exemples de les diverses versions de *L'Atlàntida*

Cant I, v. 121:

- 1868: Tot capdellantlos timbas y rochs avall rodolan
- 1872?: Tot capdellant arbredas penyals avall rodolan
- 1874?: Tot capdellant arbredas penyals del cim rodolan
- 1877 a: Arrombollant arbredes penyals del cim rodolan
- 1877 b: Agombolant arbredes, penyals del cim rodolan
- 1878 i s.: Tot cabdellant arbredes, penyals del cim rodolan

(1877 a: manuscrit hològraf, pretesament presentat als Jocs Florals)

(1877 b: manuscrit d'altra mà, que va a impremta, i edició al volum dels Jocs)

(1878 i s.: edició prínceps i següents)

Cant I, v. 263:

- 1868: de l enemiga Fransa
- 1872 i 1874: de l envejosa Fransa / de l orgullosa Fransa
- 1877 i s.: de la veïna França